

tozik a magyar művészi életnek, hogy sohasem volt meg számára az európai nyilvánosság, amely elől igazolhatta volna nemcsak stílusbefogadó és fenntartó készségét, hanem elsősorban stílusgyéntető és fejlesztő tehetőségét is. Annál történelmibb súlyú a magyarságnak ez a stílusélete, mert hisz olyan ponton élt és él, ahol a legkülönbözőbb stílusok harcoltak a fennmaradásért s ahol végső elemzésben az európai és az ázsiai lélek hatásai találkoznak össze s küzdenek a kifejezésért.

Divald Kornélnak ezen a belső történeti, egyenes vonalúságon kívül, melyre ráépítette könyvét, másik érdeme: szolid megbízhatósága. Ez a könyv csupa becsületos, alázatos tisztelet a magyar művészet megnyilvánulásaival szemben. Egészen a mai napig haladó bámulatot, kritikus felkészültség, esztétikai ízlés és egyéni, közvetlen tapasztaláson alapuló megfigyelés támogatja azt a rajongó kegyeletet, amely szinte tudományos temperamentuma lesz Divald Kornél tollának. A magyar művészet történetét bizonyosan meg lehet és meg fogják írni mások is, de csak Divald Kornél eredményeinek útjelzései nyomán. Divald Kornél könyvében «a kövek beszélnek», a maguk belső, történetileg leélt s a jövő számára kialakított hagyományéletükkel. Semmiféle erőltetett és ráfogott elmélet nem zavarja őket. Még az író stílusszándéka is háttérbe szorul mellettségük s csak a plasztikai kiemelés világosságát s élességét szolgálja rajtuk.

Külön kell kiemelni a könyv művészeti kiállítását és felszerelését. Az egyetemi nyomda remekelt. Többet, jobbat, szebbet igazán nem lehet adni. A képek egyike-másika szinte keretbe, önállóságba kívánczik.

Ez a könyv megérdemelné, hogy nemcsak díszmunka maradjon, hanem propaganda útra induljon az egész világba a magyar lélek élethez való joga és igaza mellett. Nehezen lehet elgondolni, hogy az előtt, amit ez a könyv föltár, figyelem nélkül haladna el a nyugati világ. S így talán nekünk is eggyel több okunk lesz arra, hogy jobban ragaszkodjunk multunkhoz, amely nem fizetett elfeledéssel a mi feledékenységünkért, hanem mellénk jött s azokat a köveket szólaltatta meg értünk, amelyet sírköül szántak rólunk. r. s.

Maurice Paléologue: A cár országa a nagy háborúban. (II. és III. kötet. Genius-kiadás.) A szent Oroszország

tragédiájának tetőpontját és befejezését adja M. Paléologue, Franciaország volt pétervári nagykövete, művének II. és III. kötetében. Mint 400 évvel ezelőtt Burgio pápai követ megrajzolta jelentéseiben a írba készülő Magyarország erkölcsi és politikai hanyatlását, úgy vetíti elénk Paléologue a világtörténelem legnagyobb összeomlásának, a cári birodalom bukásának eseménykomplexumait. A szerzőnek megadott az a különös szerencse, hogy egy hatalmas állami és gazdasági gépezetnek szétbomlását s szemtanú közvetlenségével és egy oly irányító fontosságú állás helyzeti előnyével szemlélhesse, amilyennel kevés emlékiró dicsekedhetett. Az a vérmérsékleti, világnézeti és mentalitásbeli különbség, amely az író racionális, klasszikus francia szelleme és a misztikus, romantikus orosz psziché között fennáll — épen az ellentétek objektíváló hatásánál fogva — csak növeli megfigyeléseinek élességét és ítéleteinek tárgyilagosságát.

E két kötet az 1915 június és 1917 május között lepergett eseményeket tárgyalja naplóalakban. De nemcsak a fontos és jellemző eseményeket regisztrálja, hanem a történetbölcselel pszichológiai éberségével az események hátterét és motívumait is elénk tárja. Épen az imponderabilitásnak kiemelésében és jelentőségüknek hangsúlyozásában van a kötet legnagyobb értéke.

— *Hogyan veszítette el Oroszország a háborút a front mögött?* — ezt illusztrálja Paléologue, a diplomata, az események jellemző csoportosításával. — *Miért veszítette el a háborút és miért omlott össze a cár birodalma?* — ezt fejtegeti Paléologue, a történetbölcse és pszichológus.

Valahogy így lehetne dióhéjba szorítani a szerző választát erre az utóbbi kérdésre: Oroszország elbukott, mert 1. az orosz autokrácia krízise egybeesett a háborúval. Ez az egyeduralmi rendszer már évtizedek óta züllőben volt, a háborúban, a nagy próba idején, pedig elérte rothadási mélypontját. Öröklött fogyatékoságai sorvasztóan hatottak a háborús ellenállás energiáira — és viszont: a háború csak kimélyítette és kirívóbbá tette a hibákat. Oroszországot — a szerző szerint — ez a belső katasztrófa tette tönkre. 2. Növelte a pusztulás iramát II. Miklós, a jólelkű, de tehetetlen és fatalista uralkodó, 3. ennek nagyravágyó, hisztériás és babonás felesége, aki misztikus hajlamait követve rászabadította a szeren-

csétlen országra Rasputint, ezt a démoni eréjű, kicsapongó Antikrisztust; 4. hozzájárult ezekhez a szláv lélek képzelődő és állhatatlan természete, mely kitartó munkára — s így a háború végigküzdesére is — képtelen, 5. nem kevésbé az orosz vezető-társadalomnak romlottsága, amelyhez csak a hanyatló Róma erkölcsi fertője fogható.

Amikor a gyárakban s a tömeglakásokban a nép milliói nyomorogtak, ugyanakkor a «felső ötszázak» dorbézoltak s egy-egy fogadóestélyre egész palmaerdőket varázsoltak elő. Az elválások, öngyilkosságok szinte Seneca-korabeli méretekkel öltöztek és a cinizmus szatanikus mértékben korhasztotta a szalónok lelkét. «Egy forradalom többé-kevésbé mindig számadás és büntetés» — mondja Paléologue.

Bizonyos, hogy az orosz tragédia óta okulásért nem kell a francia forradalomig visszamennünk!

*

De van még valami ebben az emlékiratban, ami bennünket különösképen érdekel. Ez Paléologue szerepe a küzdelme a háború végsőig való folytatása a francia területi aspirációk s a román beavatkozás mellett. A világháború az ő számára: a világbéke- és szabadságszerető népeinek harca a germán imperializmus ellen. Elvakult német-gyűlölete elég gyakran ragadtatja az ilyenféle kitételekre: «Trepovnak mindenesetre megvan az érdeme, hogy gyűlöli Németországot.» Gyűlöli Kóburg Ferdinánd bolgár cárt, mert pozór, s mert Hohenzollern. Vilmos császárról elhiszi a legképtelenebb rágalmatokat. A központi hatalmakat teszi állandóan felelőssé a világháború felidézéséért. Csakhogy a Napló némely helye eszünkbe juttatja a farkas és a bárány meséjét.

Az I. kötetben is már elég példa volt erre (Paléologue és a cár szerepe Németország «beugratásában»); a nagykövet művészi mesterkedései, hogy a háború megindításának *látszata* Németországot terhelje!). 1917 elején a francia kormány megállapodik az orszossal a francia területi gyarapodás mértékében. A román beavatkozás kulisszatitkai meg végleg megerősítenek bennünket abban, hogy az «entente» néven ismeretes közkereseti világszövetség nem önvédelemből, hanem az eljövendő «sáp» reményében kezdeményezte a háborút.

Erdély sorsa már 1916 elején el-

dőlt — Szentpétervárott. Paléologue nyíltan beszámol erről. Az alattomos balkáni polip-politikának klasszikus iskolája az a szemérmetlen alkudozás, amelyet Bratianu-ék folytattak az orosz kormányval és Paléologue-gal. Még ez utóbbi, sőt Filipescu volt román hadügyminiszter is megsokalja Bratianu úr telhetetlenségét:

— Neki sohasem eléggé önlényos az üzlet! — tör ki egyszer Filipescu keserűen.

Íme egy dokumentum arra, hogy a háború a mi ellenfeleinknél nem önvédelem, hanem *üzlet* volt! A sok minket igazoló újabb memoár és tanulmány után is perdöntő bizonyíték Paléologue műve: a mi háborunk részben a becsületes (talán túlságosan becsületes) szolidaritás, de nagyobbrészt az önvédelem háborúja volt!

Ezért a revelációszerűen ható őszinteségért köszönet jár Paléologue-nak!

A kitűnő, kongeniális fordításért dicséret illeti a fordítókat: Fóti J. Lajost és Révay Józsefet. Szarka Géza.

Újabb költői művek Balassáról és Csokonairól. Érdekes és meglepő jelenség, hogy újabb költőink mennyire kedvelik az irodalomtörténeti tárgyakat. Alig multak el a Petőfi- és Jókai-centenáriumok, melyek csaknem tömegcikk módjára termelték az ünnepeket nagyok életpezódójainak romantikus feldolgozását, hamarosan azon régebbi költőink felé fordult a figyelem, kiknek sorsa szintén alkalmasnak látszik a művészi alakítás céljaira.

A tizenhatodik század kitűnő magyar lírikusának, a hányt-vetett életű Balassa Bálintnak története több mint három évszázad óta foglalkoztatja a költő későbbi pályatársainak ihlet-ösztönét. Az idetartozó irodalom gazdaságáról fogalmat nyújthat a Dézsi-féle Balassa-kiadás bevezetésének egyik fejezete (*Balassa a magyar költészetben*), melyből kitűnik, hogy alig hunyta be szemét Esztergom ostromakor a halálosan megsebesült hős, máris megszólaltak az öt sirató énekek. Közülök főkép Rimayé nevezetes, mert ez állítólag a haldokló költő óhajára készült. A további régebbi megemlékezések sorából igen jellemző Tolnai Balog János ungvári papnak latinul írt, Bod Pétertől (1766) magyar fordításban közölt verse, mely szerint az égben Mercurius, Mars, Pallas, Apollo és Venus egyaránt igényt tartanak Balassára. A versengésnek Minerva e szavakkal vet véget: